

Dokument nr. 16.

(1998–99)

**Årsmelding for 1998 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-,
overvåkings- og sikkerhetstjeneste
(EOS-utvalget).**

Dokument nr. 16.

(1998–99)

Årsmelding for 1998 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget).

Til Stortinget.

1. UTVALGETS OPPRETTELSE OG SENTRALE GJØREMÅL

Ved stortingsvedtak 18. juni 1993 besluttet Stortinget at det skulle etableres en parlamentarisk basert kontrollordning for den militære etterretnings- og sikkerhetstjenesten, og for politiets overvåkingstjeneste. Beslutningen ble gjennomført ved vedtakelse av lov av 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste. Utfyllende instruks til loven ble gitt av Stortinget 30. mai 1995. Loven fastsetter at kontrollen skal utføres av et utvalg bestående av 7 medlemmer, herunder leder og nestleder, som alle velges av Stortinget. Funksjonsperioden er 5 år. Det er forutsatt at ikke alle medlemmer skal skiftes ut samtidig. Dette er ivarettatt ved at 3 av medlemmene som ble valgt i 1996, ble valgt for en periode på 3 år. Det er ikke valgt varamedlemmer til utvalget.

Lov og instruks pålegger Stortingets kontrollutvalg (EOS-utvalget) å føre regelmessig tilsyn med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste som utøves av offentlig myndighet eller under styring eller på oppdrag fra offentlig myndighet. Det skal kontrolleres at virksomheten holdes innenfor rammen av gjeldende regler og at det ikke øves urett mot noen eller nyttes mer inngripende midler enn det som forholdene gjør nødvendig. Kontrollen skal primært skje ved gjennomføring av inspeksjoner. Utvalget skal også behandle klager fra enkeltpersoner og organisasjoner, og utvalget kan ta opp saker av eget tiltak. Det er forutsetningen at det særlig er hensynet til enkeltpersoners (og organisasjoners) rettsikkerhet utvalget gjennom kontrollvirksomheten skal påse blir forsvarlig ivarettatt. Dette er bakgrunnen for at utvalget er gitt kjæremålsrett overfor rettslige kjennelser og beslutninger om straffeprosessuelle inngrep i tilfeller hvor siktede ikke selv er kjent med dem. Utvalget skal også påse at tjenestene ikke nytter mer inngripende midler enn det som etter forholdene er nødvendig.

2. UTVALGETS SAMMENSETNING

Utvalget trådte i virksomhet etter at Stortinget 26. mars 1996 hadde foretatt valg av medlemmer. Ved stortingsvedtak i juni 1996 ble John G. Bernander og Helga Hernes, som hadde måttet be seg fritatt på grunn av arbeidssituasjonen, skiftet ut med Svein Grønnern og Oddrunn Pettersen. Ved regjeringdannelsen etter Stortingsvalget 1997 ble utvalgsmedlem Aud Inger Aure 18. oktober 1997 utnevnt til justisminister. Videre ble utvalgets leder Per N. Hagen 24. oktober 1997 utnevnt til statssekretær i Kommunaldepartementet. De trådte da ut av utvalget.

Som det redegjøres for under pkt. 3 nedenfor, ble det i februar 1998 gjort en endring i utvalgets instruks som medførte at innstillingsmyndigheten til valg av nye medlemmer ble lagt til Stortingets presidentskap. På grunnlag av innstilling fra Presidentskapet valgte Stortinget 29. mai 1998 Agnes Reiten og Kjersti Graver til nye medlemmer av utvalget etter Hagen og Aure. Utvalgets nestleder Rikard Olsvik ble samtidig valgt til ny leder, og Svein Grønnern til ny nestleder.

Utvalget har i dag følgende sammensetning (funksjonsperiodens utløp er angitt i kolonnen til høyre):

Rikard Olsvik, Rindal, leder	30. juni 1999
Svein Grønnern, Oslo, nestleder	30. juni 2001
Elsa Eriksen, Lenvik,	30. juni 2001
Oddrunn Pettersen, Berlevåg,	30. juni 2001
Stein Ørnhøi, Tvedestrand,	30. juni 1999
Agnes Reiten, Torvikbukt,	30. juni 2001
Kjersti Graver, Bærum,	30. juni 1999

I perioden fra november 1997 til juni 1998 bestod utvalget av kun 5 medlemmer. Rikard Olsvik fungerte i denne perioden som utvalgsleder. Utvalgets instruks bestemmer i § 2 at minst 5 medlemmer må være til stede for at utvalget skal være beslutningsdyktig. At utvalget var redusert i en så lang periode som 7 måneder medførte en del praktiske problemer,

men arbeidet lot seg gjennomføre uten vesentlige problemer.

Assisterende kontorsjef Hakon Huus-Hansen hos sivilombudsmannen har i 1998 hatt oppgaven som sekretær for utvalget, mens konsulent Lise Enberget fra Stortingets administrasjon har hatt ansvar for de kontormessige gjøremål. Begge arbeider for utvalget på deltidsbasis.

3. ENDRING AV UTVALGETS INSTRUKS

Stortinget vedtok 12. februar 1998 - i samsvar med Innst. S. nr. 77 (1997-98) fra kontroll- og konstitusjonskomiteen - å endre § 1 i utvalgets instruks slik at innstillingsmyndigheten til valg av nye medlemmer ble overført fra valgkomiteen til Stortingets presidentskap. Begrunnelsen for endringsforslaget (Dok. nr. 8:31 (1997-98)) var at det hadde vært hyppig utskifting av medlemmer, og at medlemmer av utvalget hadde gått over i sentrale politiske stillinger. Det kunne ifølge forslagsstillerne ikke sees bort fra at en partimessig oppnevning i regi av valgkomiteen kunne svekke utvalgets troverdighet og de kontrollerte tjenestenes tillit til utvalget.

I innstillingen understreket komiteen at utvalget må ha nødvendig tillit og integritet både overfor Stortinget, de kontrollerte tjenester og offentligheten. Komiteen ga uttrykk for at en innstilling fra Presidentskapet lettere kan sikre at utvalget settes sammen slik at alle hensyn som bør tas, balanseres mot hverandre, og at en bred sammensetning er nødvendig. Det ble samtidig vist til Innst. S. nr. 246 (1992-93), hvor justiskomiteen hadde uttalt at parlamentarisk erfaringsbakgrunn kunne være nyttig i et kontrollutvalg, og eventuelt kunne dekket ved oppnevning av tidligere stortingsrepresentanter. Kontroll- og konstitusjonskomiteen sa seg enig i denne vurderingen, og understreket at også tidligere politikere er valgbar fordi det best sikrer intensjonene om parlamentarisk erfaring i utvalget. Komiteen la også vekt på behovet for kontinuitet.

4. UTVALGETS VIRKSOMHET I 1998

Oversikt over inspeksjoner og møter

Det er fastlagt nokså detaljert i utvalgets instruks § 11 nr. 2 hvilke kategorier tjenestesteder og avdelinger m.v. som skal inspiseres, og hvor hyppig inspeksjoner bør gjennomføres. Utvalget har i 1998 overholdt instruksens krav. På grunn av arbeid med spesielle saker er det foretatt noe flere inspeksjoner enn det minimum instruksen angir.

I løpet av året har utvalget således gjennomført 26 inspeksjoner. Av disse er 7 avholdt i Overvåkingscentralen (OVS), 4 i Forsvarets overkommando/Sikkerhetsstaben (FO/S) og 3 i Forsvarets overkommando/Etterretningsstaben (FO/E). Det er avholdt

10 inspeksjoner i regionale og lokale enheter innenfor tjenestene, og foretatt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten i 2 sivile etater. I tillegg har et av utvalgets medlemmer og sekretæren, i forbindelse med en konkret sak, foretatt en avgrenset inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten ved Forsvarets Bygningstjeneste i Nord-Norge (FBTN), Harstad, og ved POT Senja politidistrikt, Harstad.

Utvalget har foretatt tre inspeksjonsreiser i løpet av året; til Trondheim 18.-19. februar, til Tromsø og Svalbard 9.-11. juni, og til Kristiansand 14.-16. september. På reisene er det foretatt inspeksjoner av regionale og lokale POT-enheter, og av personellsikkerhetstjenesten ved militære avdelinger.

Utvalget samlet har i 1997 avholdt 16 interne arbeidsmøter. Videre hadde utvalget i mai møte med justisminister Aud-Inger Aure, og i oktober med forsvarsminister Jostein Fjærvoll og forsvarssjef Arne Sollie.

Besøk hos kontrollmyndighetene i Nederland og Sveits

Utvalget har i oktober 1998 besøkt kontrollmyndighetene i Nederland og i Sveits. Disse landene ble valgt fordi de har parlamentariske kontrollordninger for sine hemmelige tjenester. Tjenestene i begge land har også tidligere på 90-tallet blitt satt under debatt, og virksomheten i tjenestene har vært gjenstand for granskinger. I Nederland hadde utvalget også et møte med den nederlandske ombudsmannen, som behandler klager fra enkeltpersoner rettet mot de hemmelige tjenester.

Hensikten med møtene var å få kunnskap om hvordan kontrolloppgavene utføres, hvilke prioriteringer som foretas, hvilke generelle problemstillinger kontrollorganene møter og hvordan de håndteres. Møtene var svært informative. De ga kunnskaper og perspektiver som utvalget drar nytte av i kontrollarbeidet. I det følgende skal nevnes enkelte problemstillinger som ble tatt opp, og som også har relevans for utvalgets arbeid.

En erfaring man hadde både i Nederland og Sveits, var tjenestenes, kanskje spesielt etterretningstjenestenes, bekymring for at kontrollen skal redusere deres tillit og informasjonstilgang hos samarbeidende tjenester. Dette var en bekymring som gjerne kom opp i forbindelse med hvor grundige undersøkelser kontrollorganene skulle foreta av den enkelte sak, og hvor omfattende innsyn som skulle kreves. Oppfatningen og erfaringen var at seriøst og langsiktig arbeid med kontrolloppgavene bidrar til å skape tillit hos tjenestene til kontrollorganene. På den måten reduseres bekymringen for taushetsbrudd og kompromittering av gradert informasjon. I Sveits hadde man i forbindelse med etablering av kontrollen med etterretningstjenesten også hatt et møte med sjefen for tjenesten for å legge opp hensiktsmessige rutiner og arbeidsformer.

Også i Sveits og Nederland skal kontrollorganenes rapporter til parlamentet, og deres uttalelser til klagere, være ugradert. Dette ble opplevd som et dilemma i enkelte sammenhenger. Klagere kunne oppleve kortfattede svar som utilfredsstillende, og ugraderte rapporter om saker fra områder hvor det aller meste er gradert, ga ikke et helt tilfredsstillende grunnlag for offentlig debatt. Også for kontrollorganenes funksjon som en demokratisk garanti vis-à-vis allmennheten og media, kunne det oppleves som et problem at det ikke er mulig å gjøre nærmere rede for saksforhold og problemstillinger. Det ble i disse sammenhengene også fokusert på nødvendigheten av at kontrollorganene har offentlighetens tillit, og at det arbeidet som gjøres må ha dette for øyet.

Den nederlandske ombudsmannen hadde for øvrig en ordning hvor klagere innenfor disse områdene kunne komme til ombudsmannens kontor og få en muntlig redegjørelse for ombudsmannens undersøkelser og standpunkt i saken. Heller ikke en slik muntlig redegjørelse ville inneholde graderte opplysninger, men det ga anledning til å stille spørsmål, og kunne oppleves som mer tilfredsstillende for klagerne.

Også mer konkrete problemstillinger ble tatt opp i møtene. Dette gjaldt bl a kontroll med sikkerhetsklareringer og personkontroll, gjennomføring av inspeksjoner, og bruk av sakkyndig bistand. Det viste seg i flere sammenhenger at kontrollen var lagt annerledes opp enn hos oss.

Oversikt over klagesaker og saker tatt opp av eget tiltak

I 1998 har det innkommet 21 klagesaker til utvalget. Dette er mer enn en halvering i forhold til 1997. 17 av klagesakene rettet seg mot politiets overvåkings-tjeneste, mens 4 rettet seg mot FO/S og gjaldt saker om nektelse og fratakelse av sikkerhetsklarering. Det innkom ingen klager som rettet seg mot FO/E eller underlagte ledd.

Det er opprettet 14 saker på grunnlag av forhold som er tatt opp av eget tiltak. Disse fordeler seg jevner på tjenestene, men med hovedvekten på politiets overvåkingstjeneste.

Ved årsskiftet 1998-99 hadde utvalget 4 uavsluttede klagesaker, og 11 uavsluttede saker tatt opp av eget tiltak. Det vises til avsnittene om de enkelte tjenester for nærmere opplysninger om saksbehandlingen.

Teknologiutviklingen og dereguleringen av telemarkedet - sakkyndig bistand

Den teknologiske utviklingen innenfor tele- og datakommunikasjon går svært raskt. Digitaliseringen fører til en stadig sterkere integrasjon mellom tradisjonelle teletjenester og datatjenester. Samtidig med dette er telemarkedet deregulert. Det kommer flere

private tjenestetilbydere på markedet, både for mobiltelefoni og for fasttelefoni over linjenettet.

De nye kommunikasjonskanalene teknologiutviklingen gir, er også av interesse i overvåkings-sammenheng. Dette reiser en rekke spørsmål, bl.a. med hensyn til hvilken teknologi som vil være nødvendig for å få tilgang, og hvilke skritt som lovlig kan foretas uten samtykke eller rettslig beslutning.

Utvalget har sett det som viktig at det har visse grunnleggende kunnskaper om teknologien og utviklingen. For dette formålet har utvalget i august 1998 avholdt et internt seminar med en ekspert fra NTNU. For å kunne gjennomføre en effektiv og troverdig kontroll er det imidlertid, med den utviklingen som pågår, nødvendig for utvalget å knytte til seg ekspertise innenfor tele- og datakommunikasjon på mer permanent basis. Kontrollen § 10 bestemmer at utvalget «kan anta bistand». Utvalget arbeider med dette nå, og vil i løpet av første halvår 1999 engasjere og få sikkerhetsklarert en uavhengig ekspert på området som kan bistå utvalget ved inspeksjoner.

Dereguleringen medfører at gjennomføring av en beslutning om telefonavlytting eller utlevering av trafikkdata (samtaledata) kan kreve samarbeid mellom POT og ulike tjenestetilbydere. For utvalget blir konsekvensen at det kan være aktuelt å føre kontroll med flere tjenestetilbyderes rutiner for gjennomføring av beslutninger om telefonavlytting mv, herunder hvilke krav som stilles til personellet. Utvalgets leder og sekretær har i møte med Post- og teletilsynet fått en orientering om tilsynets oppgaver i denne type saker. Utvalget vil i 1999 arbeide videre med disse spørsmålene.

Endringer i regelverket for tjenestene

I meldingen for 1997 ble det redegjort for de omfattende endringer i regelverkene for tjenestene som var skjedd og som var underveis. Det er også i år grunn til å knytte enkelte kommentarer til regelsituasjonen.

Når det gjelder Forsvarets sikkerhetstjeneste og FO/S er situasjonen fortsatt at sikkerhetsloven ikke er trådt i kraft. Innenfor de feltene hvor utvalget har oppgaver, spesielt gjelder dette personellsikkerhetstjenesten, er imidlertid flere av lovens bestemmelser ved rundskriv gitt anvendelse. Dette gjelder de viktige bestemmelsene om forhåndsvarsel, underretning om avslag, samt om begrunnelses- og klagerett, hvor loven innebærer justeringer/endringer i favør av den som skal klareres. Det er utarbeidelsen av forskriftsverket til loven som er grunnen til at den ikke er satt i kraft. Det er ikke ventet at det vil skje før årtusen-skiftet.

Justisdepartementet har, i samarbeid med OVS, i hele 1998 arbeidet med et nytt rundskriv om arkivhold og registrering for POT. Meningen var at rundskrivet skulle foreligge i løpet av første halvår 1998, men det har stadig blitt forsinket, og er ennå ikke

ferdig. Fra de inspeksjoner som er gjennomført i løpet av året, har utvalget inntrykk av at det hersker usikkerhet i organisasjonens lokale og regionale ledd med hensyn til hvilke kriterier som må foreligge for å kunne nedtegne personopplysninger og i hvilken form dette i tilfelle skal eller kan gjøres. Situasjonen er også utilfredsstillende i kontrollsammenheng. Dagens registreringspraksis reiser spørsmål som utvalget har valgt å stille i bero på grunn av det rundskrivet som har vært varslet. Det vises til pkt. 5 for nærmere opplysninger.

Administrative forhold, budsjett

Stortingets EDB-seksjon har driftsansvar for utvalgets edb-anlegg. Seksjonen har varslet at anlegget må skiftes ut i løpet av 1999. Utstyret er gammelt, og år 2000-problematikken vil kreve omfattende tilpasninger og være beheftet med usikkerhet, slik at en total utskifting er vurdert som eneste realistiske løsning. Utstyret vil være kostbart på grunn av de krav som stilles til håndtering av gradert informasjon. At en utskifting ville være nødvendig var ikke kjent for utvalget da budsjettet ble utarbeidet, slik at det her kan bli nødvendig å søke om en tilleggsbevilgning.

Utvalget hadde for året 1998 et budsjett på kr 2 323 000,-. Av dette er brukt kr 1 841 952,- til driften. Til disse tallene må det bemerkes at lokaleie kr 350 000,- for 1998 ble belastet 1997-regnskapet. Tar en dette i betraktning er mindreforbruket kr 131 048,-. Dette skyldes i det vesentlige at utvalget bare hadde 5 medlemmer i de 5 første månedene i 1998 (godtgjørelse og reiseutgifter).

Det arbeides nå med å skaffe utvalget lokaler som er mer praktiske og bedre tilrettelagt for håndtering av gradert informasjon.

5. POLITIETS OVERVÅKINGSTJENESTE

Inspeksjoner, generelt om tjenesten

Utvalget har i 1998 gjennomført 7 inspeksjoner i OVS. Dette er en inspeksjon mer enn det instruksens § 11 nr. 2 fastsetter som minimum, noe som skyldes arbeidet med Lamark-saken.

Det er gjennomført inspeksjon ved POTs regionssentral Midt-Norge (Trondheim) og ved regionsentral Sørlandet (Kristiansand). Videre er det gjennomført inspeksjon av to POT-enheter på distriktsnivå. Dette gjelder Drammen politidistrikt og Troms politidistrikt. Utvalget har også foretatt inspeksjon av POT-enheten hos Sysselmannen på Svalbard, som organisasjonsmessig er direkte underlagt OVS.

Utvalget har nå gjennomført inspeksjon ved samtlige regionsentraler, og vil ved videre inspeksjoner på regionnivå dra nytte av grunnlagsmateriale fra tidligere inspeksjoner.

Når det sees bort fra arbeidet med registrerings-

rundskrivet, som har tatt tid, er utvalgets inntrykk at de omstillingsprosjektene som er igangsatt og som det er redegjort for i årsmeldingen for 1997, har blitt fulgt opp og at gjennomføring skjer relativt raskt. Det kan særlig være grunn til å nevne skillet mellom etterforskning og forebyggende arbeid, som er gjennomført arkivmessig og med krav om formell etterforskningsordre før etterforsknings sak etableres. Det er etablert en egen retts- og påtaleenhet i OVS som bidrar til å opprettholde fokus på dette skillet.

Lamark-saken

I mars 1998 ble 5 russiske diplomater utvist/erklært uønsket for å ha drevet virksomhet som ble ansett uforenlig med deres diplomatiske status. I forbindelse med offentliggjøringen ble det kjent at en rådgiver i Kommunaldepartementet, Svein Lamark, hadde arbeidet som dobbeltagent for POT, og gitt vesentlige bidrag til etterforskningen av saken. Lamark har senere skrevet bok om sine oppdrag for POT.

Utvalgets kontroll omfatter ikke «utlendinger hvis opphold er knyttet til tjeneste for fremmed stat», jf § 4 første ledd i utvalgets instruks. Saken falt derfor i utgangspunktet utenfor kontrollområdet.

I kjølvannet av saken ble det imidlertid fremsatt påstander bl.a. om at tidspunktet for avslutning og offentliggjøring av den var blitt styrt av POT, og at motivet skulle være å «time» offentliggjøringen med avgivelsen av Danielsenuutvalgets rapport som det var ventet ville inneholde kritikk av tjenesten. Etter at Lamarks bok kom ut, ble det i pressen også reist spørsmål om tjenestemenn i OVS hadde meddelt gradert informasjon til Lamark i strid med sin taushetsplikt, og om det innebar en tjenesteforsømmelse at OVS ikke hadde avkrevd Lamark taushetsløfte.

Utvalget fant det riktig å gjennomgå saken på bakgrunn av den offentligheten saken fikk og de påstander som ble fremsatt. Det vises til kontrollloven § 2 som fastsetter at utvalget skal påse at tjenestene holder seg innenfor rammen av lov, administrative direktiver og ulovfestet rett, og til § 3 hvoretter utvalget skal være særlig oppmerksom på saker som har vært gjenstand for offentlig kritikk. Et viktig formål var også å få brakt på det rene om etterforskningen av saken hadde berørt enkeltpersoner som omfattes av utvalgets kontrollansvar.

Overvåkingssjefen har gitt utvalget flere orienteringer om saken, og saksdokumentene har vært gjennomgått i to møter i OVS. Videre har utvalget hatt samtale med Lamarks saksbehandler i OVS, og det har vært gjennomført et møte i Justisdepartementet hvor det ble gitt en orientering om departementets behandling av saken og kontakten mellom departementet og OVS.

Etter de undersøkelser som er gjort, har utvalget ikke funnet grunnlag for å anta at annet enn rent faglige vurderinger lå til grunn for overvåkingssjefens beslutning om å oversende saken til departementet

med forslag om utvisning, og for valg av tidspunkt. Det viste seg at etterforskingen heller ikke hadde berørt andre enkeltpersoner på en måte som ga grunnlag for videre undersøkelser.

Det har i POT ikke vært utarbeidet nærmere retningslinjer for kildeføring, verken med hensyn til taushetspliktsspørsmål, testing eller annet. Dette utredes nå i POT på bakgrunn av Lamarksaken. Videre foretas det etter anmodning fra utvalget en intern undersøkelse i OVS av om det kan ha blitt begått taushetsbrudd av tjenestemenn i OVS i forbindelse med Lamarksaken. Bakgrunnen for at utvalget har tatt opp disse spørsmålene, er at POT er en tjeneste som håndterer vesentlig gradert informasjon. Det må ikke herske tvil om at det i tjenesten stilles de samme krav til overholdelse av taushetsplikten i alle sammenhenger.

Saken aktualiserer også spørsmål om forholdet mellom EOS-utvalgets og Sefos oppgaver. EOS-utvalget har ikke etterforskningsoppgaver, og det er i prinsippet ikke noe i veien for at utvalget foretar undersøkelser av forhold i overvåkingstjenesten som det i tilfelle vil høre under Sefo å etterforske med sikte på å avgjøre om det foreligger straffbare forhold. Forsåvidt får grensedragningen bare betydning for hvilket organ det vil være naturlig å henvende seg til dersom utvalget blir oppmerksom på forhold det mener bør etterforskes. Men i praksis vil utvalget være tilbakeholden med å gå inn i saker som naturlig hører under Sefo. Utvalget vil anta at spørsmålet om tjenestemenn i OVS har brutt sin taushetsplikt i Lamarksaken, og om det i så fall foreligger straffbare forhold, er en sak for Sefo. Utvalget har bedt om at resultatet av de interne undersøkelsene i OVS blir gjort kjent for overordnet påtalemyndighet når de foreligger, slik at man får en overordnet vurdering av saken, herunder av om Sefo bør orienteres.

Utvalget fikk sin første orientering om saken ved inspeksjon i OVS 18. mars 1998. Utvalget var tidligere ikke blitt informert om saken. Årsaken til dette var at OVS mente saken ikke var omfattet av orienteringsplikten når etterforskingen var rettet mot personer som gjorde tjeneste for en fremmed stat. Utvalget fant ikke grunnlag for å rette kritikk mot denne vurderingen. Det kan imidlertid ha uheldige konsekvenser for kontrollen dersom det heller ikke blir gitt en viss generell informasjon om slike saker. Utvalget skal være orientert om den løpende virksomhet i tjenestene, og hvor det foreligger særlige grunner kan utvalget også utøve kontroll i saker som i utgangspunktet ligger utenfor kontrollområdet. Utvalget har på denne bakgrunn bedt overvåkingssjefen om at det heretter blir gitt en viss generell informasjon også om denne type saker.

Sideregistre i POT

Utvalget ble i mars 1998, på overvåkingssjefens initiativ, orientert om at det var etablert flere edb-baser-

te interne arbeidsregistre ved avdelinger i OVS, benevnt sideregistre. De aller fleste var rene personregistre, opprettet fra 1990 og fremover. Det fremgår av Danielsenutvalgets innstilling (NOU 1998:4 s. 131), at dette utvalget var blitt orientert om sideregistrene, men de synes ikke å ha vært kjent for Lundkommisjonen.

Overvåkingssjefen opplyste at det i stor grad dreide seg om registre som hadde vært ukjent for ledelsen ved OVS, og som man først var blitt oppmerksom på gjennom arbeidet til en intern prosjektgruppe som hadde i oppgave å se på registreringspraksis. Registrene fungerte som arbeidsverktøy, og var enten opprettet i tilknytning til enkeltsaker, eller i tilknytning til spesielle emner eller prosjekter. Overvåkingssjefen opplyste at det var tale om midlertidige registreringer, hvor opplysninger ble nedtegnet og oppbevart i første fase inntil det kunne tas stilling til om de enten skulle overføres til POTs sentrale arbeidsregister, NCR, eller slettes. Det ble anført at OVS må ha anledning til å foreta denne type midlertidige registreringer for verifisering og kvalitetssikring. Samtidig ble det erkjent at prosjektgruppens funn viste at praksis hadde gått lenger enn hva som var nødvendig ut fra et slikt formål. Det var ikke meningen at terskelen for registrering i sideregistre skulle legges lavere enn for registrering i NCR. Overvåkingssjefen opplyste at prosjektgruppens arbeid hadde vist at det også ved enkelte regionale og lokale ledd i POT i en viss utstrekning var etablert sideregistre. Også disse registrene ville kreve en nærmere gjennomgang, men dette arbeidet var ennå ikke igangsatt.

Utvalget har gjennomgått prosjektgruppens rapport, og de aktuelle registrene i OVS. Enkelte registre hadde et nokså stort omfang, og inneholdt registreringer som tildels var flere år gamle.

Utvalget hadde tidligere lagt til grunn at NCR var uttømmende når det gjaldt arbeidsregistreringer på personer, dvs. at registreringer (av nyere dato) alltid ville kunne gjenfinnes via NCR. Både utvalgets stikkprøvekontroller ved inspeksjoner, og undersøkelsen av klagesaker, har vært basert på dette. Det er alvorlig når det viser seg at det skjer en tildels nokså omfattende registrering utenfor NCR, som ikke har vært underlagt kontroll, verken internt eller eksternt. Utvalget har overfor OVS gitt uttrykk for dette.

Som et første tiltak oversendte utvalget til OVS en liste over utvalgets klagesaker som var avsluttet, og ba om at samtlige ble sjekket også mot sideregistrene. Det viste seg at det på flere navn var registreringer i sideregistre. Etter at disse var nærmere gjennomgått, kunne utvalget konkludere med at opplysningene ikke ga grunnlag for å endre konklusjon eller foreta videre undersøkelser i noen av sakene. Nye klagesaker sjekkes rutinemessig også mot sideregistrene.

Den nevnte prosjektgruppen ble nedsatt 13. november 1997, og fremla sin rapport 20. januar 1998.

Rapporten dannet det første grunnlaget for utarbeidelse av et nytt registreringsrundskriv for POT. Da utvalget ble orientert om saken var arbeidet med rundskrivet i gang, og det ble overfor utvalget gitt uttrykk for at det ville foreligge om relativt kort tid. OVS samarbeidet med Justisdepartementet om saken, og det var ventet at rundskrivet ville angi mer presise kriterier for registrering, og for registrering av personopplysninger utenfor NCR, herunder for internkontroll, registeransvarlig, lengste registreringstid osv. I denne situasjonen anså utvalget det mest hensiktsmessig å vente med mer inngående undersøkelser av sideregistrene til rundskrivet forelå, og dette ble meddelt OVS. Arbeidet med rundskrivet har imidlertid senere stadig blitt forsinket, og det foreligger ennå ikke. Utvalget har besluttet at det uansett i løpet av første halvår 1999 vil sette i gang nærmere undersøkelser av de enkelte sideregistre i OVS. Når det gjelder regionale og lokale ledd, følges dette opp ved de ordinære inspeksjoner.

Utvalget finner grunn til å nevne særskilt ett av sideregistrene i OVS, fordi det berører en prinsipielt viktig problemstilling. Det dreier seg om et register over personer med tilknytning til høyreekstremer miljøer og organisasjoner, og det hadde på inspeksjonstidspunktet et relativt stort omfang. Det er kjent at det er en prioritert oppgave for POT å følge med på høyreekstremer virksomhet, fordi dette er miljøer/organisasjoner som bekjenner seg til vold som politisk virkemiddel, og som aktivt benytter voldelige midler i aksjoner m.v. Den alminnelige aksept for at denne type miljøer skal bekjempes, gjør det i kontrollsammenheng særlig viktig å påse at terskelen for registrering ikke legges for lavt, og at det ikke oppstår tendenser til registrering på politisk grunnlag.

Generelt om registreringspraksis og regelsituasjonen

Utvalgets generelle inntrykk ved inspeksjoner av de ytre ledd i POT, er at det er en høy grad av bevissthet omkring de rettssikkerhetsmessige aspekter ved den virksomheten som drives. Som nevnt under pkt. 3, er inntrykket at det råder usikkerhet med hensyn til hvilke kriterier m.v. som gjelder for å nedtegne og registrere personopplysninger. Dette synes å gi seg utslag i at terskelen for å initiere opprettelse av saker på person legges høyt. På den annen side har utvalget ved inspeksjoner sett tilfeller hvor saker som har preg av å være personsaker i stedet er opprettet som emnesaker i de lokale emnearkivene. En mulig tendens i denne retning kan skyldes at man er usikker på om vilkårene for å opprette personsak foreligger, samtidig som det i det praktiske arbeidet oppleves et behov for å kunne ta vare på opplysningene. En slik tendens vil være uheldig bl.a. fordi det vanskeliggjør utvalgets kontroll. Det må antas at klarere regler og retningslinjer for nedtegning og registrering av personopplysninger vil avhjelpe disse problemene. Av

denne grunn haster det med å få ferdig det lenge varslerte registreringsrundskrivet.

Prosessfullmektig i kjæremålssaker

Etter § 7 i kontrollloven kan utvalget påkjøre rettslige kjennelser og beslutninger om straffeprosessuelle inngrep når siktede selv ikke er kjent med dem.

Utvalget har så langt ikke hatt saker hvor det har vært vurdert som aktuelt å benytte kjæremålsadgangen. Hvis en slik situasjon oppstår vil imidlertid prosessen med å anta prosessfullmektig og sikkerhetsklarere vedkommende ta tid, samtidig som hensynet til den inngrepet retter seg mot, tilsier at et kjæremål fremmes så raskt som mulig. Også kjæremålsfristen kan bli et problem dersom sikkerhetsklarering m.v. må gjennomføres i tilknytning til en konkret sak. Utvalget besluttet på denne bakgrunn å inngå avtale med en advokat som kan være sikkerhetsklarert på forhånd, og på kort varsel ta oppdrag for utvalget. Utvalget har inngått slik avtale med advokat Ole Jakob Bae.

Av de samme grunner som nevnt, er det etablert rutiner i forhold til OVS og internt, som medfører at utvalget får melding og anledning til å gjennomgå beslutninger om telefonkontroll så snart de foreligger.

Andre saker vedrørende politiets overvåkingstjeneste

I utvalgets årsmelding for 1997 ble det redegjort for problemstillinger knyttet til eventuell kontroll i andre deler av politiet enn POT, og opplyst at dette var tatt opp med OVS på generelt grunnlag. OVS har i svar til utvalget sagt seg enig i at det foreligger kontrolladgang også i andre deler av politiet, og at hva som må til for å iverksette slike undersøkelser må bero på en konkret skjønnsmessig vurdering i den enkelte sak. Ut fra det svar som ble gitt var det ikke grunn til å ta saken opp med Justisdepartementet eller på andre måter gå videre med den. I brev til OVS har utvalget presisert at det vil bero på utvalgets vurdering i den enkelte sak hva som kreves av holdpunkter for å foreta slike undersøkelser. Utvalget vil i slike tilfeller legge vekt på å gi politiet orientering om bakgrunnen for undersøkelsene.

Stortinget har nå vedtatt en midlertidig lov om innsyn i POTs arkiver og registre. Det er bestemt i loven at saker som har vært behandlet av innsynsorganene ikke kan bringes inn for EOS-utvalget. Det er etter dette i utgangspunktet ikke grunn til å anta at innsynsorganenes arbeid vil berøre utvalgets virksomhet. Innsynsordningen medfører at det er mindre grunn for utvalget til å gå inn og undersøke forhold som ligger så langt tilbake i tid at de omfattes av innsynsorganenes arbeidsområde. Det er også forutsatt i forarbeidene til innsynsloven at innsynsorganene skal sende utvalget kopi av sine avgjørelser. Dette er hensiktsmessig for enkelt å kunne føre kontroll med

om personer som klager til utvalget har hatt sin sak til behandling hos innsynsorganene.

Klagesaker

Utvalget mottok i 1998 17 klagesaker som rettet seg mot politiets overvåkingstjeneste. De fleste klagen gjaldt mistanke om ulovlig overvåking og/eller registrering, og er undersøkt av utvalget, mens enkelte rene innsynsbegjæringer som er innkommet, er blitt avvist. Disse klagerne er blitt orientert om den kommende innsynsordningen. Ingen av de realitetsbehandlede sakene har gitt grunnlag for kritikk av POT.

En av sakene har vært gitt en viss omtale i pressen, og refereres kort. Saken gjaldt påstander om at ledelsen ved Politihøyskolen skulle ha foretatt personkontroll og sikkerhetsklarering av forskere tilknyttet høyskolen, uten at de forskere det gjaldt ble orientert om dette, og uten at det forelå noe aktuelt tjenstlig behov for klarering. Dette skulle ha skjedd gjennom uformelle henvendelser fra Politihøyskolen til OVS. Det egentlige motiv skulle være å kartlegge forskernes politiske tilhørighet.

Utvalget tok saken opp med OVS, som opplyste at man i 1993 hadde mottatt en muntlig henvendelse fra Politihøyskolen om sikkerhetsklarering av medlemmer av høyskolens styre. OVS hadde dengang meddelt at personkontroll bare kan utføres i forbindelse med sikkerhetsklarering, og at det var Justisdepartementet som var klareringsmyndighet for styremedlemmer. OVS hadde skriftlig orientert departementet om denne henvendelsen, og kopi av dette brevet ble fremlagt for utvalget. Bortsett fra dette kjente OVS ikke til henvendelser fra Politihøyskolen om personkontroll, hvor ikke bestemmelsen i personellsikkerhetsdirektivet om egenutfylt personopplysningsblankett - som dokumenterer at den det gjelder er kjent med saken - var fulgt. OVS kunne videre opplyse at den ene av de to forskerne som hadde brakt saken inn for utvalget ikke hadde vært gjenstand for personkontroll, mens den andre var sikkerhetsklarert av Justisdepartementet i 1988 i forbindelse med deltakelse på et seminar ved OVS. Andre navn var ikke oppgitt i klagen, og saken ble avsluttet uten kritikk idet utvalget ikke fant at det som forelå ga tilstrekkelig grunnlag for å sette i verk undersøkelser ved Politihøyskolen av det skjønsmessige spørsmål om foretatte sikkerhetsklareringer av forskere ved skolen hadde grunnlag i tjenstlig behov.

6. FORSVARETS SIKKERHETSTJENESTE

Generelt om inspeksjonsvirksomheten

Utvalget har i 1998 gjennomført 4 inspeksjoner i Forsvarets overkommando/Sikkerhetsstaben (FO/S). Dette er i samsvar med det instruksen § 11 nr. 2 fastsetter som minimum.

Det er gjennomført inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten ved følgende militære klareringsmyndigheter:

Trøndelag Sjøforsvarsdistrikt (TSD)
Distriktskommando Trøndelag (DKT)
Troms Sjøforsvarsdistrikt (TRSD)
Distriktskommando Sørvestlandet (DKSV)
Vernepliktsforvaltning Sørlandet (VFS)

Utvalget har videre foretatt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten i Direktoratet for sivilt beredskap, og i Kirke-, Utdannings- og Forskningsdepartementet.

Ved inspeksjoner i FO/S får utvalget fremlagt alle klageavgjørelser i klareringssaker. I saker hvor FO/S er førsteinstans, dvs. ved klarering for Cosmic Top Secret (CTS), klarering av ansatte i Forsvarets Overkommando og ansatte i næringslivet, er Forsvarsdepartementet klageinstans. I alle andre saker, både fra militær og sivil side, er FO/S klageinstans. Utvalget har i 1998 ikke fått fremlagt klageavgjørelser som har resultert i kritikk eller anmodning om ny behandling.

Videre nevnes at utvalget i 1998 har fått orienteringer om virksomheten i enkelte av de øvrige avdelinger i sikkerhetsstaben. Utvalget har vært særlig opptatt av monitoringstjenesten, og har her fått en nærmere orientering om virksomheten og det utstyret som benyttes.

Som nevnt under pkt. 4, er sikkerhetslovens bestemmelser om bl.a. forhåndsvarsel, underretning om avslag, samt om begrunnelses- og klagerett rent faktisk gitt anvendelse, i påvente av at loven skal tre i kraft. Utvalgets generelle inntrykk er at FO/S legger stor vekt på de rettsikkerhetsmessige sidene ved personkontrolltjenesten og sikkerhetsklarering, og at det arbeides planmessig for å sikre at slike hensyn blir ivaretatt av klareringsmyndighetene.

Ved inspeksjon av øvrige militære og sivile klareingsmyndigheter legges hovedvekten på gjennomgang av rutiner for saksbehandling, arkivhold og journalføring, vurdert opp mot bestemmelsene i personellsikkerhetsdirektivene. Det foretas stikkprøvekontroller i arkivene. Ved inspeksjon av de ovennevnte avdelinger og etater har utvalget ikke funnet forhold som har gitt grunnlag for kritikk. En gjennomgående problemstilling som kan nevnes, er imidlertid at det kan synes å bli lagt for liten vekt på arbeidet med makulering av uaktuelle saker. Personellsikkerhetsdirektivene har bestemmelser om at uaktuelle saker skal makuleres, dette særlig med sikte på personømfintlige opplysninger. Utvalget har påpekt dette hvor det har vært aktuelt, og det vil bli fulgt opp ved senere inspeksjoner. Ved de inspeksjoner hvor dette er påpekt, har det blitt vist til at arbeidet er tidkrevende, og at man har små ressurser.

Stikkprøvekontroller av ikke påklagede klareringsnektelser

Det ble i årsmeldingen for 1997 opplyst at utvalget hadde innhentet tallmateriale fra FO/S som viste at en nokså høy andel av klager over klareringsnektelser ble tatt til følge, for 1997 var tallet ca. 30 pst., samt at de aller fleste nektelser ikke blir påklaget. Utvalget fant ut fra det at det kunne være grunn til å foreta stikkprøvekontroller av nektelser som ikke påklages. Dette er gjort ved to inspeksjoner i FO/S i 1998. Kontrollen har ikke avdekket åpenbare feilavgjørelser, men enkeltsaker har reist problemstillinger som er diskutert med FO/S.

En slik problemstilling gjelder betydningen av lovlig militærnektning ved senere klareringer for tjeneste eller stillinger i Forsvaret. Problemstillingen blir aktuell når sivile tjenestepliktige endrer overbevisning og ønsker å avtjene militær verneplikt, og når personer som har vært sivilarbeidere senere søker seg til sivile stillinger innenfor Forsvaret. Når det gjelder sivile tjenestepliktige som søker seg tilbake til de militære ruller og ønsker å gjennomføre militærtjeneste, synes det å ha vært en nokså vanlig praksis at disse ikke gis vernepliktsklarering. Det har tidligere ofte vært lagt til grunn uten nærmere vurderinger at det kan stilles spørsmål ved denne kategoriens «pålitelighet, lojalitet og sunne dømmekraft», dvs. at de grunnleggende vilkår for sikkerhetsklarering i personellsikkerhetsdirektivet § 8 ikke har vært ansett oppfylt.

En slik praksis må anses uheldig i forhold til kravet om at klareringsavgjørelser skal baseres på en individuell og konkret vurdering i det enkelte tilfelle. At en person i den aldersgruppen det her dreier seg om endrer overbevisning og ønsker å avtjene militær verneplikt behøver ikke i seg selv å innebære noe negativt - at det hefter noe ved vedkommendes lojalitet m.v.

FO/S har nå presisert overfor Forsvarets klareringsmyndigheter at det i denne type saker ikke skal legges vekt på selve beslutningen om å nekte militærtjeneste. Man må i tilfelle se på den underliggende begrunnelse for å søke seg tilbake, og vurdere denne opp mot vilkårene for klarering. FO/S har i den sammenheng understreket verdien av å gjennomføre en såkalt sikkerhetssamtale med vedkommende i saker hvor man er i tvil.

For fullstendighets skyld bemerkes at en vernepliktsklarering ikke er nødvendig for å kunne gjennomføre militærtjeneste. Men man utestenges fra de avdelinger og tjenestetyper som krever klarering, herunder Forsvarets skoletilbud. Det tilføyes også at en nektelse kun vil gjelde for tjenesteperioden, og får ingen betydning for senere klareringer i det sivile. Det er også mulig i løpet av tjenesteperioden å søke om klarering på ny.

Det synes ikke å ha vært noen tilsvarende praksis når det gjelder tidligere sivilarbeidere som søker seg

til sivile stillinger i Forsvaret som krever klarering. Dette kan f.eks. være ingeniørstillinger. Det er få saker av denne type, men problemstillingen er kjent for Forsvarets klareringsmyndigheter. Også når det gjelder denne kategorien saker har FO/S presisert overfor klareringsmyndighetene at selve beslutningen om å avtjene siviltjeneste ikke skal tillegges betydning, og at det må foretas en individuell vurdering.

En annen problemstilling som har vært tatt opp, gjelder notoritet og presisjon på de opplysninger avgjørelsene baseres på. I enkelte saker har det vært lagt vekt på opplysninger om henlagte forhold. Utvalget har her påpekt at det bak den enkelte henleggelseskode kan skjule seg vidt forskjellige forhold, og at klareringsmyndighetene derfor bør innhente nærmere opplysninger hvis det er aktuelt å trekke henleggelses inn i vurderingen. FO/S har sagt seg enig i dette. Spørsmål i tilknytning til notoritet og presisjon har ellers særlig oppstått i saker med påtegninger fra OVS, som det blir redegjort for i eget avsnitt.

Den type stikkprøvekontroller som her er redegjort for gir god innsikt i praksis hos de underliggende klareringsmyndigheter i Forsvaret.

Faktagrunnlaget ved avgjørelser om sikkerhetsklarering

Før en person kan gis sikkerhetsklarering, skal det foretas en personkontroll av vedkommende. Personkontroll skal alltid omfatte undersøkelser i POTs registre. Utvalget har ved inspeksjoner i OVS i 1998 gjennomgått personkontrollsaker hvor OVS har gitt såkalt negativ påtegning til klareringsmyndigheten. Det vil si saker hvor POT selv har hatt opplysninger av negativ karakter om personen, som de har funnet grunn til å formidle til klareringsmyndigheten. Påtegningene har i det alt vesentlige dreid seg om høyreekstremer aktivitet eller tilknytning, og de fleste sakene har dreid seg om personkontroll for vernepliktsklarering.

I flere av sakene har påtegningen vært svært kortfattet og lite konkret. En formulering som har vært benyttet er f.eks. at OVS er kjent med at personen er «tilhenger» av en navngitt høyreekstremer organisasjon, uten at det gis nærmere opplysninger om hva dette innebærer eller hva man har basert seg på. Slike saker har utvalget notert og fulgt opp ved senere inspeksjoner i FO/S for å se utfallet av klareringssaken. Det har vist seg at også slike påtegninger vanligvis fører til at klarering nektes, uten at det innhentes nærmere opplysninger.

Fra et rettssikkerhetssynspunkt kan det rettes innvendinger mot at avgjørelser om sikkerhetsklarering, som kan ha vesentlig betydning for den det gjelder, baseres på så vidt generelle opplysninger. Dette særlig sett på bakgrunn av at denne type opplysninger er gradert, slik at begrunnelsesplikten ikke

vil gjelde. Dermed fratras vedkommende muligheten til å korrigere eller imøtegå opplysningene ved en eventuell klage.

Utvalget har på generelt grunnlag tatt problemstillingen opp med FO/S.

Politiets rapporteringsplikt etter påtaleinstruksen § 5-7

Politiet er i henhold til påtaleinstruksen § 5-7 pålagt en nokså omfattende plikt til av eget tiltak å gi melding til militære myndigheter om «strafferettslige forføyninger» mot militærpersoner. Plikten omfatter alle dommer og forelegg. I forbrytelsessaker skal melding også gis ved pågripelse og når det tas ut til tale. Plikten gjelder både yrkesmilitære, og vernepliktige som er i tjeneste. For vernepliktige mannskaper og offiserer som ikke er i tjeneste foreligger det en noe mer begrenset meldeplikt.

Denne meldeplikten er av betydning i klareringsammenheng. Den gir klareringsmyndighetene mulighet til å reagere rettidig og adekvat overfor personell som allerede er klarert. Meldeplikten er også med på å sikre at faktagrunnlaget er oppdatert ved klarering og reklarerer. Ved de inspeksjoner som er gjennomført i 1998, både ved militære avdelinger og i FO/S, er det gitt uttrykk for at politiets overholdelse av meldeplikten er mangelfull. Dette har først og fremst en sikkerhetsmessig side. Ved gjennomgang av klagesaker i FO/S har utvalget imidlertid også sett eksempler på at informasjon om straffbare forhold som først blir kjent for klareringsmyndigheten etter flere år, av klareringsmyndighetene kan oppleves som et dilemma. Den som er klarert har et selvstendig ansvar for å gi opplysning om forhold som kan være av betydning for klareringen, og unnlater her vil i seg selv tale mot å opprettholde eller fornye en klarering. Hvis det gjelder mindre alvorlige forhold, kan likevel den tiden som har gått medføre at fratakelse vil innebære en uforholdsmessig reaksjon. Det er også et visst poeng at ulik praksis ved politidistriktene kan føre til forskjellsbehandling.

Utvalget har tatt problemet opp med Justisdepartementet, som undersøkte praksis ved noen politidistrikter, og fant at rapporteringen ikke alltid foregikk i samsvar med påtaleinstruksens bestemmelser. Departementet tok saken opp med riksadvokaten, som i brev til statsadvokatembetene innskjerpet rapporteringsplikten, og ba om at statsadvokatene ved inspeksjoner kontrollerer at politiet har etablert rutiner som sikrer at bestemmelsen følges.

Avlesing av STRASAK ved personkontroll

I henhold til overvåkingsinstruksen og gjeldende personellsikkerhetsdirektiver, skal OVS ved personkontrollanmodninger, foruten i egne registre, foreta undersøkelser i det sentrale straffe- og personopplysningsregisteret SSP, i bøteregisteret, og i politiets sentrale straffesakjournal (STRASAK). STRASAK

er et saksregister, og er primært innrettet på løpende, dvs. uavsluttede straffesaker. SSP er et personregister, og inneholder opplysninger om avsluttede saker.

Klareringsanmodninger fra Forsvaret blir oversendt OVS i elektronisk form. Det dreier seg årlig om 60-70 000 anmodninger. Situasjonen i dag er at disse sakene ikke blir kontrollert mot STRASAK. Anmodningene fra klareringsmyndigheter i den sivile forvaltning, som årlig utgjør 5-6000 stk., fremsendes skriftlig, og her foretas det kontroll også mot STRASAK.

Følgene av at STRASAK ikke avleses, er at klareringsmyndigheten ikke vil vite med sikkerhet om vedkommende er anmeldt for eller etterforskes for et straffbart forhold. At gjeldende direktiver ikke følges på dette punkt, er utilfredsstillende i forhold til kravet om en forsvarlig personkontroll, særlig med tanke på de høyeste klareringsnivåene. Og også her er det en viss fare for tilfeldighet i saksbehandlingen fordi det ikke vil fremkomme dersom slike opplysninger er utelatt i egenopplysningseskjemaet.

Problemet skyldes hovedsakelig datatekniske forhold. Men det kan synes å være medvirkende at spørsmålet om den fremtidige organiseringen og plasseringen av funksjonen som nasjonal sikkerhetsmyndighet er under utredning, på bakgrunn av Danielsenuvalgets forslag om at både sentral personkontroll og funksjonen som nasjonal klareringsmyndighet bør legges til politiet. Det vises til NOU 1998:4 s. 96 flg. Utvalget har fått fremlagt korrespondanse mellom FO/S, OVS og Justisdepartementet om saken, og baserer sitt inntrykk på dette.

Utvalget har tatt saken opp med Justisdepartementet, og anmodet departementet om å forsøke å få forrang i saken. Spørsmålet om den fremtidige organiseringen av de sentrale personkontroll- og klareringsmyndigheter vil måtte ta tid, og det vil være uheldig dersom organiseringsspørsmålet medfører at det tar lengre tid å løse problemet med avlesing av STRASAK.

Inspeksjon ved Forsvarets bygningstjeneste i Nord-Norge (FBTN)

I august 1998 informerte FO/S utvalget om at man var blitt klar over at Forsvarets Bygningstjeneste i Nord-Norge (FBTN) i en periode hadde gitt klarering til næringslivsansatte som skulle utføre oppdrag på Forsvarets bygg og anlegg. FO/S er eneste klareringsmyndighet for næringslivsansatte, og FBTN hadde ikke klareringsmyndighet for noen kategorier personell. FBTN hadde gjort dette i hastesaker, og begrunnet sin praksis med at man ellers måtte stille større byggearbeider i bero i påvente av en formell klarering. Klarering ble gitt etter kontakt til lokal POT, for sjekk mot straffe- og bøteregisteret. FO/S opplyste at praksisen var brakt til opphør og at rutinene var blitt innskjerpet.

Utvalget besluttet at et medlem av utvalget og sekretæren skulle foreta en inspeksjon ved FBTN, og ved POT-enheten i Harstad. Slik inspeksjon ble foretatt i november 1998, og den bekreftet den fremstilling FO/S hadde gitt. FBTN hadde i 1997 foretatt 33 dokumenterte «klareringer» i hastesaker. Enkelte saker var også kun behandlet muntlig, ved telefonkontakt, og om disse forelå ingen dokumentasjon. Slik praksis var ble det ikke gitt forhåndsvarsel til den enkelte, og de som var blitt nektet klarering på grunn av anmerkninger om straffbare forhold, ble ikke informert om dette fra FBTN. Informasjon måtte i tilfelle ha blitt gitt gjennom arbeidsgiver.

For utvalget var det særlig viktig å at påse at de nektelser som var blitt gitt, kunne identifiseres og gjennomgås av kompetent klareringsmyndighet, dvs. FO/S. Dette for å få brakt på det rene om avgjørelsene var materielt feilaktige, og om de i tilfelle hadde fått negative konsekvenser for dem det gjaldt. Utvalget avsluttet saken med å be FO/S se til at slike undersøkelser ble foretatt. FO/S har meddelt at man arbeider med dette, og at utvalget vil bli orientert når arbeidet er slutført. I brev til FBTN konstaterte utvalget at sentrale rettssikkerhetsgarantier var blitt satt til side. Det ble videre orientert om den anmodningen som var sendt FO/S.

Under inspeksjonen ved POT-enheten i Harstad ble det orientert om praksis og prosedyrer man der hadde fulgt ved personkontrollanmodninger fra Forsvaret i hastetilfeller. Alle henvendelser ble notert, med angivelse av rekvirenten, hvilke undersøkelser som ble foretatt og hva som ble meddelt. Det viste seg at det ikke før i april 1998 var blitt gitt skrevne retningslinjer fra sentralt hold om hvordan underliggende ledd i POT skulle forholde seg ved personkontrollanmodninger i hastesaker. De nye retningslinjene pålegger underlagte ledd å melde inn alle slike personkontroller til OVS på fastsatt skjema, med opplysning om rekvirent, type undersøkelser m.v.

Vernepliktsklareringer - andel registrerte i straffe- og bøteregisteret

Ved inspeksjoner av vernepliktsverkets avdelinger har utvalget sett at en relativt stor andel av personellet som undergis personkontroll i forbindelse med førstegangstjeneste, er registrert i SSP og/eller det sentrale bøteregisteret. Tallmateriale fra FO/S viser at i 1998 var ca. 18 pst. av personellet registrert. Av disse ble om lag halvparten nektet klarering. Ettersom tallene er såpass store, kan det være grunn til å gjøre oppmerksom på situasjonen. I og for seg mindre betydelige forhold kan få store konsekvenser. Dersom klarering nektes blir vedkommende stengt ute fra militær utdanning, og også fra en god del tjenestesteder og typer tjeneste. Det er viktig at det blir gitt informasjon også til denne gruppen om klageadgang, og om den muligheten man har til å søke om klarering etter en viss tjenestetid dersom man skik-

ker seg vel og kan få referanseuttalelse. Ungdommer i denne aldersgruppen er neppe klar over de følger det kan få å bli registrert i politiets registre. Det vil ikke bare kunne få konsekvenser for militærtjenesten, men kan også utelukke en fra stillinger i det sivile som krever sikkerhetsklarering.

Klagesaker

Utvalget har mottatt 4 klager på klareringsnektelser og fratakelse i 1998. Samtlige er avsluttet uten kritikk.

Som nevnt foran får utvalget ved inspeksjoner i FO/S rutinemessig fremlagt alle klageavgjørelser i klareringssaker. Det er viktig å slå fast at utvalget ikke anser seg bundet av at en sak er fremlagt og gjennomgått uten merknader. En slik gjennomgang må nødvendigvis bli noe summarisk, og den private part kommer ikke til orde. Utvalget har gjort det klart overfor FO/S at eventuelle klager i saker som har vært fremlagt for utvalget, vil bli realitetsbehandlet.

7. FORSVARETS ETTERRETNINGSTJENESTE

Inspeksjoner

Utvalget har i 1998 gjennomført 3 inspeksjoner i Forsvarets overkommando/Etterretningsstaben (FO/E). Dette er en inspeksjon mer enn det minimum instruksen fastsetter, og skyldes at utvalget har brukt noe ekstra tid på å sette seg inn i arkivordningen i FO/E etter at alle avdelinger er flyttet og samlet på Lutvann. Det har i 1998 ikke vært foretatt inspeksjon av etterretningstjenestens ytre enheter, eller av etterretningsfunksjoner ved militære avdelinger.

Inspeksjon av FO/Es arkiver

Etter at FO/Es avdelinger, som tidligere lå spredt, i 1998 ble samlet i FO/Es nye bygg på Lutvann, er det etablert ett felles sentralt arkiv for tjenesten. De tidligere avdelingsarkivene ble avsluttet, men befinner seg fysisk i det nye sentralarkivet. Foruten det nye fellesarkivet, inneholder arkivet dermed 4 avsluttede avdelingsarkiver som stort sett er holdt à jour helt frem til 1998. Søk i arkivene kan således kreve bruk av 5 arkivnøkler som dels har ulik oppbygging, og likeledes tilgang til 5 ulike saksjournaler.

Ved første gangs inspeksjon av arkivet, i august 1998, viste det seg svært vanskelig å finne frem i de avsluttede arkivene. Også FO/Es eget personale hadde store problemer med å fremskaffe materiale under ulike arkivnumre. God tilgang til tjenestenes arkiver er en helt nødvendig forutsetning for å kunne utføre de pålagte kontrolloppgavene, og realiteten var at dette ikke lot seg gjøre. Dette ble påpekt i brev til FO/E etter inspeksjonen. FO/E ble bedt om å prioritere arbeidet med å gjøre arkivene bedre tilgjengelige.

lige for kontroll, slik at søk og stikkprøvekontroller kan foretas på en bedre måte.

Ved ny inspeksjon av arkivene i november 1998 var forholdene lagt bedre til rette, og det lot seg gjøre i større grad å finne frem materiale som det ble søkt på.

Behovet for sakkyndig bistand ved inspeksjoner

Som nevnt under pkt. 5 er utvalget i ferd med å knytte til seg en ekspert innenfor tele- og datakommunikasjon som kan gi bistand i forbindelse med kontroll innenfor ansvarsområdet til politiets overvåkingstjeneste. Etter utvalgets vurdering er det nå behov for å benytte sakkyndig bistand også ved kontrollen av Forsvarets etterretningstjeneste.

Utvalgets kontrollansvar omfatter også virksomheten ved FO/Es lyttestasjoner og radaranlegg. Ut fra kontrollformålet er det særlig virksomhetens eventuelle berøringspunkter mot norsk territorium og mot personer bosatt i Norge utvalget skal være oppmerksom på. I årsmeldingen for 1997 ga utvalget uttrykk for at man foreløpig ikke anså det nødvendig å knytte til seg sakkyndig bistand på dette området. Utvalget har imidlertid kommet til at en reell kontroll av den elektroniske etterretningstjenesten ikke kan foretas uten sakkyndig bistand. Utvalget vil arbeide med dette i 1999.

8. ERFARINGER MED KONTROLLVIRKSOMHETEN

Som redegjort for under pkt. 4 og pkt. 7, har utvalget kommet til at det vil være nødvendig i større grad å benytte sakkyndig bistand til deler av kontrollvirksomheten. For overvåkingstjenestens vedkommende er det primært den teknologiske utviklingen som tvinger dette frem.

Når det gjelder etterretningstjenesten er bakgrunnen også en erkjennelse av at reell kontroll vanskelig kan utøves på annen måte. Det er her kontrollfrekvensen er lavest, samtidig som virksomheten er komplisert og tidkrevende å sette seg inn i. En mulighet kan være å øke antall inspeksjoner, f.eks. fra 2 til 4 pr. år, og i tillegg mer bruk av sakkyndig bistand. Utvalget vil komme tilbake til disse spørsmålene i forbindelse den evalueringen av kontrollordningen som skal skje innen utløpet av denne stortingsperioden.

Bruk av sakkyndig bistand reiser også et kostnadsspørsmål. På sikt må det regnes med mer omfattende og permanent bruk av sakkyndig bistand, med den følge at kontrollutgiftene øker.

Utvalget vil ellers påpeke den fortsatte nedgangen i antall klagesaker. Dette bekrefter ytterligere inntrykket av at det er inspeksjonsvirksomheten som blir det sentrale ved utvalgets virksomhet.

9. UTVALGETS INNSYNSRETT

Etter kontrollloven § 4 har utvalget krav på innsyn i tjenestenes arkiver og registre.

I § 5 første ledd i instruksjonen er det fastsatt:

«Begrensninger i innsyn

Utvalget skal ikke søke et mer omfattende innsyn enn det som er nødvendig ut fra kontrollformålene. Det skal såvidt mulig iaktta hensynet til kildevern og vern av opplysninger mottatt fra utlandet.»

Utvalget har hele tiden nøye fulgt bestemmelsen i instruksjonen § 5 om at det ikke skal søkes et mer omfattende innsyn enn det som er nødvendig ut fra kontrollformålene.

Bestemmelsen i instruksjonen § 6 lyder:

«Tvist om innsyn og kontroll

Utvalgets beslutninger om hva det skal søkes innsyn i og om omfanget og utstrekningen av kontrollen er bindende for forvaltningen. Mot slike beslutninger kan det ansvarlige personell på vedkommende tjenestested kreve inntatt begrunnet protest i møteprotokollen. Etterfølgende protest kan gis av forsvarssjefen og overvåkingssjefen. Protester som her nevnt skal inntas i eller følge utvalgets årsmelding.»

Som dette regelverk er utformet, har utvalget lagt til grunn at de enkelte tjenestene ikke har anledning til å frata utvalget innsyn i graderte opplysninger som faller inn under utvalgets kontrollområde, men at det er utvalget som skal foreta vurderingen av i hvilken grad det er nødvendig med innsyn i slike opplysninger.

I samsvar med § 13 nr. 2 i utvalgets instruks gjøres Stortinget oppmerksom på at det foreligger graderte opplysninger i en sak der omfanget av utvalgets innsynsrett er tatt opp.

Oslo, den 13. april 1999.

Rikard Olsvik

Svein Grønnern

Agnes Reiten

Oddrunn Pettersen

Stein Ørnhøi

Elsa Eriksen

Kjersti Graver

Hakon Huus-Hansen